

Z LITERATURY

Gerhard Speidel — *Forstliche Betriebswirtschaftslehre* (Ekonomika przedsiębiorstwa leśnego). Hamburg u. Berlin — 1967. Verlag Paul Parey

W pierwszej połowie 1967 r. ukazała się w Niemieckiej Republice Federalnej książka akademicka z zakresu dyscypliny nauki i nauczania zwanej „forstliche Betriebswirtschaftslehre”, stanowiącej odpowiednik „ekonomiki przedsiębiorstwa leśnego” lub „nauki o prowadzeniu działalności gospodarczej w przedsiębiorstwach leśnych”. Autorem książki jest dr Gerhard Speidel, profesor zwyczajny Uniwersytetu we Freiburgu f. Br., kierownik Katedry Ekonomiki Przedsiębiorstw Leśnych i Urządzania Lasu. Książka zawiera omówienie wielu problemów o istotnym znaczeniu dla prawidłowej organizacji procesu produkcji i pracy w gospodarstwie leśnym.

„Ekonomika przedsiębiorstwa leśnego” prof. dr G. Speidla pojawiła się na rynku księgarskim w 20 lat po ukazaniu się, pod analogicznym tytułem, ostatniego wydania obszernego, 3-tomowego podręcznika, którego autorem był prof. dr V. Dieterich. Uwzględnia ona opracowane od tego czasu nowe metody badawcze, jak również wyniki najnowszych osiągnięć w dziedzinie organizacji działalności gospodarczej w przedsiębiorstwach leśnych. Jest zaopatrzona w liczne przypisy, skorowidz rzeczowy, wykaz literatury przedmiotu obejmujący blisko 500 pozycji bibliograficznych oraz 53 wykresy. Książka obejmuje 290 stron. Ma ona na celu zaznajomienie studiującej młodzieży oraz działaczy gospodarczych z problemami ekonomiki przedsiębiorstw leśnych, a także dostarczenie kierownikom przedsiębiorstw leśnych informacji oraz wskazówek niezbędnych przy rozwiązywaniu bieżących zadań w praktyce gospodarczej.

Całość problematyki ekonomiki przedsiębiorstwa leśnego została ujęta w 8 rozdziałach zatytułowanych: 1) Ekonomika przedsiębiorstwa leśnego, 2) Zadania oraz cechy przedsiębiorstwa leśnego, 3) Proces produkcji leśnej, 4) Ocenianie w przedsiębiorstwie leśnym, 5) Analiza przedsiębiorstwa, 6) Planowanie w przedsiębiorstwie leśnym, 7) Kierowanie przedsiębiorstwem leśnym, 8) Osobowość kierownika przedsiębiorstwa leśnego.

W każdym rozdziale wyodrębniono wiele podrozdziałów oraz punktów zawierają-

cych syntetyczne przedstawienie zagadnień szczegółowych, ilustrowanych licznymi tabelami, a także przykładami zaczerpniętymi z praktyki przedsiębiorstw leśnych.

W krótkim artykule nie sposób wyczerpująco omówić całokształt niezwykle bogatej problematyki zawartej w omawianej książce; można jedynie przedstawić niektóre poglądy Autora i w ten sposób pośrednio zasygnalizować treść poszczególnych rozdziałów.

1. **Ekonomika przedsiębiorstwa leśnego.** Jest to nauka o zasadach racjonalnego działania gospodarstwa w przedsiębiorstwie leśnym, przy czym pod pojęciem gospodarowania i działalności gospodarczej rozumie się wszelkie przedsięwzięcia służące w sposób bezpośredni lub pośredni zaspokojeniu określonych potrzeb. Działalność gospodarcza w przedsiębiorstwie leśnym służy wytwarzaniu oraz dostarczaniu dóbr materialnych (surowca drzewnego, żywicy, nasion itp.) lub świadczeń niematerialnych (glebochronne, wodochronne, zdrowotne, kulturalne i inne funkcje lasu). Potrzeba gospodarowania wynika z ograniczoności dóbr i środków niezbędnych do pokrycia potrzeb. Ponieważ powierzchnia lasów jest ograniczona i nie może być dowolnie zwiększona kosztem innych form użytkowania ziemi, a przedsiębiorstwo leśne nie dysponuje dowolną ilością środków rzeczowych, pieniężnych i osobowych, zachodzi potrzeba podejmowania decyzji gwarantujących optymalne wykorzystanie posiadanego potencjału produkcyjnego.

Realizacji wymienionego celu służy znajomość stanu lasu, posiadanych środków gospodarczych i urządzeń, znajomość funkcji lasu, stosunków międzyludzkich i specyficznych właściwości procesu produkcji leśnej, organizacji przedsiębiorstwa, jego powiązań ze środowiskiem gospodarczym itp. Wspomniane problemy ekonomiczne przedsiębiorstwa leśnego stały się obiektem systematycznych dociekań już od XVIII w. (Moser, Beckmann i in.), w wyniku których powstały pierwsze zręby nauki ekonomiki leśnictwa. W okresie następnym nauka ta pozostaje pod wpływem teorii czystego dochodu z gruntu (König, Faustmann, Hundeshagen, Pressler, Heyer) oraz teorii czystego dochodu z lasu (Borggreve, Bose, Danckelmann, von Hagen). W ostatnich dziesięcioleciach nauka ekonomiki przedsiębiorstwa leśnego była rozwijana przez Abetza, Dietericha, Lemmela, Melzera, Speera, Mantla, Hermansena, Duerra i innych.

2. Zadania oraz cechy przedsiębiorstwa leśnego. Gospodarstwo leśne spełnia następujące cztery funkcje: socjalną (ochronne, zdrowotne i kulturalne znaczenie lasu), produkcyjną (surowiec drzewny itp.), funkcję miejsca pracy (miejsce zatrudnienia oraz zarobkowania pracowników leśnictwa) oraz funkcję rezerwy powierzchni (dla rozbudowy miast, zakładów przemysłowych itp.).

W porównaniu z przedsiębiorstwami innych gałęzi produkcji przedsiębiorstwo leśne charakteryzuje się specyficznymi właściwościami, bowiem:

a) długotrwałość procesu produkcyjnego, przedziały czasowe między czynnościami odnowienia i pielęgnowania a użytkowaniem lasu stwarzają na odcinku planowania, organizacji i kontroli przedsiębiorstwa leśnego wiele problemów, których nie spotyka się w innych przedsiębiorstwach. Jedną z ważnych konsekwencji długiego cyklu produkcyjnego w leśnictwie jest trudność dostosowania struktury wytwarzanych produktów do potrzeb rynku;

b) wyniki działalności produkcyjnej przedsiębiorstwa leśnego zależą od naturalnych warunków siedliskowych, fizjografii terenu oraz stanu zapasu produkcyjnego, czynniki te ograniczają możliwość oddziaływania na procesy produkcyjne za pomocą przedsięwzięć technicznych i gospodarczych;

c) w przeciwieństwie od innych gałęzi gospodarki, w przedsiębiorstwie leśnym nie można dotychczas w sposób bezbłędny obliczyć wielkości rocznego produktu; drzewa są bowiem z jednej strony środkiem produkcji, na którym odkłada się co-roczenie przyrost, z drugiej zaś strony są one jednocześnie produktem, albowiem przyrost poszczególnych drzew nie może zostać pobrany w innej postaci jak tylko całych drzew; w związku z tym oddzielenie przyrostu (produktu) od zapasu produkcyjnego (środka produkcji) staje się możliwe dopiero na podstawie pomiaru okresowego przyrostu drzewostanu;

d) przedsiębiorstwo leśne spełnia nie tylko zadania produkcyjne, ale ponadto jest odpowiedzialne za zabezpieczenie ochronnych, zdrowotnych i kulturalnych funkcji lasu; w związku ze stałym wzrostem liczby ludności, wymienione funkcje będą stale wzrastać i należy się spodziewać, że spowodują konieczność pewnego ograniczenia swobody w zakresie wyboru materialnych celów gospodarczych w leśnictwie;

e) problemy związane z ocenianiem i wyceną różnią się od występujących w innych przedsiębiorstwach; określenie

dochodowości poszczególnych drzewostanów i całych przedsiębiorstw napotyka na trudności na skutek długiego cyklu produkcyjnego oraz konieczności dokonywania pomiarów przyrostu drzewostanów, odbija się to niekorzystnie na ścisłości zarówno kalkulacji inwestycyjnych jak i ocen gospodarczych;

f) obrót kapitału w przedsiębiorstwie leśnym wynosi przeciętnie 30—80 lat, podczas gdy w innych przedsiębiorstwach trwa zaledwie kilka, a często mniej niż jeden rok; przedsiębiorstwa leśne korzystają z tego powodu prawie wyłącznie z kapitału własnego, albowiem niska rentowność (0—3%) uniemożliwia stosowanie kapitałów obcych;

g) przedsiębiorstwa leśne muszą dysponować wielkimi powierzchniami leśnymi, co stwarza wiele problemów organizacyjnych, komunikacyjnych oraz transportowych nie mających sobie równych w innych przedsiębiorstwach.

3. Proces produkcji leśnej. Badanie produkcji leśnej polega przede wszystkim na analizie ilości i wartości środków wydatkowanych przez przedsiębiorstwo w związku z realizacją procesu produkcyjnego, jak również na analizie ilościowej i wartościowej osiągniętych rezultatów produkcyjnych. Chodzi przy tym nie tylko o ustalenie absolutnych wielkości przychodów i rozchodów, ale głównie o zbadanie ich struktury oraz zachowania się na skutek oddziaływania różnych czynników. Jakkolwiek terminy: rozchód, nakład i koszt są w mowie potocznej traktowane jako synonimy, podobnie zresztą jak terminy: przychód, dochód i wynik, to jednak z punktu widzenia ekonomiki przedsiębiorstwa leśnego mają one odmienną treść i wymagają ścisłego rozgraniczenia. Pojęcie: wynik jest ściśle związane z rachunkiem wyników gospodarczych i obejmuje sumę wartości wytworzonych w danym okresie produktów, powiększoną o wzrost wartości majątku przedsiębiorstwa, w tym również wartości drzewostanów na pniu. Podstawową częścią wyników przedsiębiorstwa jest przyrost drzewostanów, którego miąższość (LZ) oraz wartość (E) wynosi:

$$LZ = M_2 - M_1 + N,$$

(LZ — przyrost miąższości drzewostanów w okresie, M_1 — miąższość zapasu na początku okresu, M_2 — miąższość zapasu w końcu okresu, N — miąższość użytków pobranych w okresie), oraz

$$E = W_2 - W_1 + W_N$$

(E — przyrost wartości drzewostanów w okresie, W_1 — wartość zapasu na początku okresu, W_2 — wartość zapasu w końcu okresu, W_N — wartość użytków pobranych w okresie).

Obliczanie rezultatów działalności przedsiębiorstwa na podstawie różnicy między przychodami a rozchodami zniekształcałoby obraz faktycznie osiągniętych efektów, albowiem zwiększenie przychodów można osiągnąć m.in. drogą nadmiernych wyrębów, a zwiększenie rozchodów — np. wskutek zakupu inwestycyjnego, wykorzystywanego przez przedsiębiorstwo przez wiele lat.

Celem ustalenia rezultatów faktycznie wygoszparowanych staje się niezbędne zastąpienie rachunku rozchodów — przychodów rachunkiem nakładów — wyników, czyli zastąpienie rachunku rezultatów finansowych rachunkiem wyników gospodarczych. W okresie ostatnich 40 lat opracowano oraz wypróbowano w praktyce wiele interesujących wariantów rachunku wyników gospodarczych (Eberbach, Abetz, Lemmel, Krieger i in.). Do najtrudniejszych problemów występujących przy stosowaniu wymienionej formy rachunku należy ustalenie corocznych zmian zapasów na pniu. W związku z tym zastosowano w wielu wypadkach uproszczoną formę rachunku, przy czym podstawowy wzór na obliczenie wyników przedsiębiorstwa leśnego w zakresie produkcji drzewnej wprowadzony np. w Brunświckim Zarządzie Lasów Państwowych przedstawia się następująco:

$$E_h \cdot P_m + (Z - E_h)P_m$$

(E_h — pozyskanie w danym roku w m^3 , Z — bieżący przyrost miąższości w m^3 , P_m — przeciętna cena 1 m^3 pozyskanego surowca pomniejszona o koszty pozyskania).

Metody określania zmian zapasów na pniu, stosowane w ramach rachunku wyników gospodarczych, nie dają wystarczająco dokładnych rezultatów, jednakże postęp na odcinku inwentaryzacji zapasu i przyrostu oraz szersze zastosowanie maszyn cyfrowych pozwoli na znaczne zwiększenie dokładności wyników, a zarazem na uproszczenie prac obliczeniowych.

4. Ocenianie w przedsiębiorstwie leśnym. Umiejętność dokonywania oceny procesów oraz przedsięwzięć gospodarczych jest jednym z podstawowych warunków umożliwiających prawidłowe kierowanie przedsiębiorstwem leśnym. Do tego celu niezbędna jest znajomość metod oceniania wartości gruntu leśnego, poszczególnych drzewostanów oraz całych gospo-

darstw leśnych, a także znajomość metod oceniania ochronnych, zdrowotnych i kulturalnych funkcji lasu. Ocenianie wartości gruntu leśnego można oprzeć na wartości dochodowej lub wymiennej gruntu, natomiast wartość drzewostanu określa się na podstawie wartości rębnej, wg wyłożonych kosztów, wg wartości spodziewanej itp.

Przy ocenianiu wartości lasu w obrębach o strukturze powierzchniowej klas wieku zapewniającej realizację postulatów zasady ciągłości i trwałości dochodów znajduje zastosowanie szacowanie wg wartości dochodowej lasu. W związku ze zmniejszaniem się powierzchni leśnej, wzrostem gęstości zaludnienia, postępującą industrializacją itp., następuje wzrost znaczenia zdrowotnych i kulturalnych funkcji lasu. Na terenach gęsto zaludnionych i wysoko uprzemysłowionych wysuwane są postulaty szerokiego udostępnienia lasów ludności, co może spowodować w przyszłości ograniczenie swobody dysponowania posiadłością leśną. Ocenianie wartości kulturalnych i zdrowotnych świadczonych przez las, często zmniejszonej produkcji i zwiększonych wydatków, staje się w świetle powyższego zagadnieniem o znaczeniu zarówno teoretycznym jak i praktycznym.

Las i gospodarstwo leśne współzawodniczą z innymi formami użytkowania ziemi, przy czym jednym z przykładów tej konkurencji jest zalesianie słabych gruntów rolnych. Względy społeczne, niewymierne funkcje lasu oraz rola obszarów leśnych w zagospodarowaniu przestrzennym i regionalnym, skłaniają do prowadzenia polityki leśnej ochraniającej las i gospodarstwo leśne przed negatywnymi skutkami konkurencji o prawo leśnego użytkowania ziemi.

5. Analiza przedsiębiorstwa. Zadaniem analizy a zarazem kontroli przedsiębiorstwa leśnego jest dokonanie oceny wyników produkcyjnych z punktu widzenia przyczyn, które spowodowały określone ukształtowanie się zarówno kosztów jak i dochodów. Wymaga to uprzedniego ustalenia oraz przeanalizowania tych czynników, które wprawdzie wpływają na wielkość kosztów i dochodów, ale nie mogą być przez przedsiębiorstwo dowolnie zmieniane. Do nich należy środowisko gospodarcze, skład gatunkowy drzewostanów, struktura klas wieku, siedlisko i inne. Ważnym przedmiotem analizy w przedsiębiorstwie jest rentowność, wydajność i gospodarność, przy czym przy analizie rentowności znajdują zastosowanie różne rodzaje wskaźników, takie np. jak „współ-

czynnik przedsiębiorstwa" (k) i „wskaznik rentowności kapitału" (p⁰/o):

$$k = \frac{A}{E} \cdot 100 \quad ; \quad p^0/o = \frac{E - A}{K} \cdot 100$$

(A — nakłady, E — dochody, K — kapitał przedsiębiorstwa).

„Współczynnik przedsiębiorstwa" kształtował się w leśnictwie niemieckim przed pierwszą wojną światową przeważnie w granicach poniżej 50, a w ostatnim 10-leciu przekroczył w niektórych dzielnicach NRF liczbę 100. Obliczony dla lasów państwowych Hesji „wskaznik rentowności kapitału" wynosił w 1958 r. 1,3⁰/o, a w 1960 r. — 1,10⁰/o. Przy określaniu wydajności w przedsiębiorstwach leśnych szczególne znaczenie ma wydajność powierzchni leśnej, wydajność kapitału (przy projektowaniu inwestycji) oraz wydajność pracy. Wysoka wydajność i rentowność nie stanowią jeszcze wystarczającego świadectwa prawidłowego gospodarowania, a ostateczne orzeczenie w tej sprawie może zostać wydane dopiero po przeprowadzeniu oceny gospodarności.

6. Planowanie w przedsiębiorstwie leśnym. Punktem wyjściowym każdego planu przedsiębiorstwa leśnego jest jego obecny stan pod względem zajmowanej powierzchni, organizacji, zatrudnienia, zapasu drzewostanów, sieci drogowej itp. Planowanie jest ogniwem łączącym potencjał produkcyjny z celami gospodarczymi ustalonymi dla danego przedsiębiorstwa. Cel gospodarczy jest z kolei określony przez dwie grupy zadań przedsiębiorstwa, a mianowicie przez zadania o charakterze materialnym oraz zadania w zakresie niematerialnych świadczeń lasu. Zadania grupy pierwszej można wyrazić w jednostkach naturalnych lub pieniężnych, natomiast zadania w zakresie materialnych świadczeń dają się wycenić na drodze pośredniej. Realizacja celów gospodarczych odbywa się w przedsiębiorstwie leśnym na podstawie planów wieloletnich (urządzenie lasu) i rocznych (planowanie roczne), jak również na podstawie wynikających z przyjętego celu gospodarczego ustaleń dotyczących celów przedsiębiorstwa, celów produkcyjnych, celów odnowieniowych, wieku rębności, zapasu docelowego, nakładów inwestycyjnych itp.

7. Kierowanie przedsiębiorstwem leśnym. Chodzi tu o całokształt warunków oraz przedsięwzięć, które wpływają w sposób bezpośredni lub pośredni na przebieg procesu produkcyjnego oraz na strukturę przedsiębiorstwa leśnego. Do nich należą wszystkie problemy dotyczące zaopatrzenia materiałowo-technicznego, kadry ro-

botników leśnych, podziału gospodarstwa leśnego na jednostki organizacyjne, wyboru składu gatunkowego dla odnawialnych powierzchni oraz sposobu odnowienia, pielęgnowania i użytkowania lasu. W skład omawianej problematyki wchodzi zagadnienia kalkulacji optymalnego zagęszczenia dróg leśnych, organizacji zbytu produktów leśnych, gospodarki finansowej, racjonalizacji, a także wyboru formy organizacyjnej przedsiębiorstwa leśnego.

8. Osobowość kierownika przedsiębiorstwa leśnego. Doświadczenie wskazuje, że osobowość kierownika, jego zaangażowanie oraz oddziaływanie zarówno na kierunki działalności przedsiębiorstwa jak i na stosunki międzyludzkie, wywiera często większy wpływ na jakość rezultatów produkcyjnych aniżeli warunki techniczne i siedliskowe przedsiębiorstwa. Szczególnie w przedsiębiorstwach leśnych, ze względu na rodzaj spełnianych przez nie zadań i obowiązków względem teraźniejszości oraz przyszłości, a także z uwagi na specyficzne warunki produkcji leśnej, kierownik przedsiębiorstwa powinien posiadać umiejętność regulowania stosunków międzyludzkich i współzycia w zespołach ludzkich, powinien być zrównoważony, zdecydowany, odpowiedzialny i samodzielny, a jednocześnie skromny. Skromność ta powinna wynikać m.in. z uświadomienia sobie, że działalność leśnika obejmuje jedynie niewielki odcinek wieloletniego okresu produkcji leśnej oraz że w działalności tej ma on do spełnienia takie same obowiązki względem dzisiejszych jak i względem przyszłych generacji.

Reasumując, należy stwierdzić, że pracę prof. dra G. Speidla znamionuje doskonałe opanowanie przedmiotu, oryginalność koncepcji (np. rachunek kosztów w gospodarstwie leśnym) oraz umiejętność wiązania zagadnień teoretycznych z praktyką gospodarczą w leśnictwie. Umiejętność ta jest oparta na głębokim rozumieniu społecznych funkcji lasów, jak również na krytycznej ocenie dotychczasowego dorobku w zakresie ekonomiki przedsiębiorstw leśnych.

Książka G. Speidla jest dostosowana do warunków NRF (lasy państwowe — 31⁰/o, gminne i wspólne — 29⁰/o, prywatne — 40⁰/o) i innych krajów o podobnym ustroju społeczno-gospodarczym, porusza jednak zagadnienia i obejmuje sformułowania aktualne w dużym stopniu również dla polskiego gospodarstwa leśnego.

Tadeusz Marszałek